

Inhoudsopgave

1	Inleiding	17
1.1	Het belang en de invloed van de Europese Unie op het dagelijks leven	17
1.2	Supranationaal, uniform en harmoniserend	19
1.3	Leerdoelen en opzet boek	20
2	Basisvaardigheden	23
2.1	Het opzoeken van (Europeesrechtelijke) informatie	24
2.2	Het opzoeken van Unierecht	24
2.3	Het opzoeken van Europeesrechtelijke jurisprudentie	27
2.4	Soorten arresten	29
2.5	De opbouw van een arrest	32
2.5.1	De kop van het arrest	32
2.5.2	Het begin van het arrest en het toepasselijk recht	33
2.5.3	Het hoofdgeding en de prejudiciële vragen	34
2.5.4	De beantwoording van de prejudiciële vragen	35
2.5.5	De kosten en het dictum	36
2.5.6	De opbouw van andere soorten arresten	36
3	De geschiedenis en ontwikkeling van het Europees integratieproces	39
3.1	Inleiding	39
3.2	Verdragswijzigingen in het Europees integratieproces; van Parijs tot Lissabon	40
3.2.1	Het Verdrag van Parijs: de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal	42
3.2.2	Het Verdrag van Rome: de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie en de Europese Economische Gemeenschap	42
3.2.3	Een fusie van de Europese Gemeenschappen	43
3.2.4	De Europese Akte: meer bevoegdheden voor de Europese Gemeenschappen	45
3.2.5	Het Verdrag van Maastricht: een Europese Unie	45

	3.2.6	Het Verdrag van Amsterdam	49
	3.2.7	Het Verdrag van Nice	50
	3.2.8	Een Grondwet voor de Europese Unie	51
	3.2.9	Het Verdrag van Lissabon	52
3.3		Toetreden tot en uittreden uit de Europese Unie	54
	3.3.1	Een toetreding tot de Europese Unie	54
	3.3.2	Een uittreding uit de Europese Unie	57
	3.3.3	Brexit; een uitwerking van artikel 50 VEU in de praktijk	59
4		De doelstellingen, rechtsbeginselen en bevoegdheden van de Europese Unie	65
4.1		Inleiding	65
4.2		De doelstellingen van de Europese Unie	66
4.3		De rechtsbeginselen ter afbakening en uitoefening van Uniebevoegdheden	68
	4.3.1	Het loyaliteitsbeginsel	69
	4.3.2	Het beginsel van bevoegdheidstoedeling ('attributiebeginsel')	69
	4.3.3	Het beginsel van subsidiariteit	70
	4.3.4	Het beginsel van evenredigheid ('proportionaliteitsbeginsel')	72
4.4		De bevoegdheden van de Europese Unie	73
	4.4.1	De exclusieve bevoegdheden van de Europese Unie	74
	4.4.2	De gedeelde bevoegdheden van de Europese Unie	74
	4.4.3	Uniebevoegdheden ter coördinatie	75
	4.4.4	Uniebevoegdheden ter ondersteuning, coördinering of aanvulling	75
5		De instellingen, organen en instanties van de Europese Unie	79
5.1		Inleiding	79
5.2		Het institutioneel kader van de Unie	80
5.3		Het Europees Parlement	83
5.4		De Europese Raad	87
5.5		De Raad van Ministers	90
5.6		De Europese Commissie	95
5.7		Het Hof van Justitie van de Europese Unie	98

5.8	De Europese Centrale Bank	101
5.9	De Rekenkamer	104
5.10	Andere organen en instanties in de Unie	105
5.10.1	Het Europees Economisch en Sociaal Comité	105
5.10.2	Het Europees Comité van de Regio's	106
5.10.3	De Europese Investeringsbank	108
5.10.4	De Europese Dienst voor Extern Optreden	108
5.10.5	De Europese Ombudsman	109
5.10.6	Het Europees Comité voor Gegevensbescherming	110
5.10.7	Het Publicatiebureau van de Europese Unie	110
6	De bronnen van Unierecht en wetgevingsprocedures	113
6.1	Inleiding	113
6.2	De bronnen van Unierecht	114
6.2.1	De categorisering van de bronnen en onderlinge hiërarchie	114
6.2.2	Het primaire Unierecht	116
6.2.3	Algemene beginselen van Unierecht en fundamentele mensenrechten	117
6.2.4	Internationale verdragen en overeenkomsten	118
6.2.5	Het secundaire en tertiaire Unierecht	118
6.2.6	De jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie	126
6.2.7	Soft law-instrumenten	126
6.3	Wetgevingsprocedures in de Europese Unie	127
6.3.1	Rechtsbasis	128
6.3.2	Wetgevende actoren in de Europese Unie	131
6.3.3	Stemsystemen	134
6.3.4	De gewone wetgevingsprocedure: artikel 294 VWEU	134
6.3.5	De bijzondere wetgevingsprocedure: artikel 289 lid 2 VWEU	139
7	De doorwerking van Unierecht	145
7.1	Inleiding	145
7.2	<i>Van Gend & Loos</i> : een supranationale rechtsorde en de directe werking van Unierecht	147
7.3	<i>Costa/E.N.E.L.</i> : de voorrang van Unierecht	147
7.4	De voorwaarden voor de directe werking van Unierecht	149

7.4.1	De directe werking van Europese verdragsbepalingen	149
7.4.2	De directe werking van algemene rechtsbeginselen van Unierecht en fundamentele mensenrechten	151
7.4.3	De directe werking van secundair Unierecht: verordeningen	153
7.4.4	De directe werking van secundair Unierecht: besluiten	153
7.4.5	De directe werking van secundair Unierecht: richtlijnen	154
7.5	Conforme interpretatie	158
7.6	De (staats) aansprakelijkheid van de lidstaat	159
8	Rechtsbescherming en geschillenbeslechting in de Europese Unie	163
8.1	Inleiding	163
8.2	De rol van het Hof van Justitie van de Europese Unie	164
8.3	De inbreukprocedure (art. 258-260 VWEU)	167
8.4	Het beroep tot nietigverklaring (art. 263-264 VWEU)	173
8.5	Het beroep wegens nalaten (art. 265 VWEU)	177
8.6	De prejudiciële procedure (art. 267 VWEU)	178
8.6.1	Artikel 267 VWEU	178
8.6.2	De verplichting tot een prejudiciële verwijzing	180
8.6.3	De acte clair en de acte éclairé	181
8.7	De contractuele en niet-contractuele aansprakelijkheid van de Europese Unie (art. 268 en 340 VWEU)	182
9	Fundamentele rechten in de Europese Unie	189
9.1	Inleiding	189
9.2	Bronnen van fundamentele rechten in de Europese Unie	190
9.3	Het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie	192
9.3.1	Een eigen mensenrechtencatalogus van de Europese Unie	192
9.3.2	De opzet	193
9.3.3	Het toepassingsbereik	195
9.3.4	Het verschil tussen ‘rechten’ en ‘beginselen’ in het Handvest	195
9.3.5	De reikwijdte en uitlegging van de rechten en beginselen	196

9.4	Het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM)	197
9.5	De grondrechten die voortvloeien uit de constitutionele tradities die de lidstaten gemeen hebben en als algemene beginselen deel uitmaken van het Unierecht	199
10	De beginselen en kenmerken van marktintegratie en de interne markt	201
10.1	Inleiding	201
10.2	De stadia van marktintegratie in het Europees integratieproces	203
10.2.1	De vrijhandelszone	205
10.2.2	Een douane-unie	205
10.2.3	Een gemeenschappelijke markt	205
10.2.4	Een economische (en soms een monetaire) unie	206
10.2.5	Een politieke unie	206
10.3	Marktintegratie: positieve en negatieve integratie	207
10.3.1	Positieve integratie: harmonisering van nationale wetgeving	207
10.3.2	Negatieve integratie	210
10.4	Enkele beginselen van de interne markt	211
10.4.1	Grensoverschrijdend element ('Europeesrechtelijke dimensie'), voldoende causaal verband, omgekeerde discriminatie en pure nationale situaties	211
10.4.2	Vrijverkeerregels van toepassing op maatregelen van lidstaten	212
10.4.3	Wederzijdse erkenning en een 'dubbele last'	213
10.4.4	Uitzonderingen, rechtvaardigingen en objectieve differentiaties	213
10.4.5	Vormen van discriminatie en hun rechtvaardigingsmogelijkheden	217
11	Het vrij verkeer van goederen	225
11.1	Inleiding	225
11.2	De definitie van goederen	227
11.3	Tarifaire maatregelen	228
11.3.1	Artikel 30 VWEU	229
11.3.2	Beperkingen op artikel 30 VWEU	230
11.3.3	Artikel 110 VWEU	232

	11.3.4	Objectieve differentiatie onder artikel 110 VWEU	239
11.4		Non-tarifaire maatregelen	240
	11.4.1	Artikel 34 VWEU betreffende de import	241
	11.4.2	Beperkingen op artikel 34 VWEU	246
	11.4.3	Artikel 35 VWEU betreffende de export	253
	11.4.4	Beperkingen op artikel 35 VWEU	256
12		Het vrij verkeer van personen (deel 1): het Unieburgerschap en het vrij verkeer van werknemers	261
12.1		Inleiding	261
12.2		Het vrij verkeer van personen: de economisch actieven en niet-actieven	262
12.3		Het Unieburgerschap en het recht op non-discriminatie	264
12.4		De Personenrichtlijn (Richtlijn 2004/38/EG)	268
	12.4.1	Het toepassingsbereik en begunstigden	269
	12.4.2	Reisrechten en verblijfsrechten	270
12.5		Beperkingen van het vrij verkeer van personen	272
	12.5.1	Uitzondering op het vrij verkeer van personen	273
	12.5.2	Rechtvaardigingen bij het vrij verkeer van personen	273
12.6		Het vrij verkeer van werknemers	279
	12.6.1	Definitie van het vrij verkeer van werknemers	279
	12.6.2	Beperkingen van het vrij verkeer van werknemers	283
13		Het vrij verkeer van personen (deel 2): de vrijheid van vestiging voor zelfstandigen (natuurlijke personen) en ondernemingen (rechtspersonen) binnen de Europese Unie	293
13.1		Inleiding	293
13.2		De vrijheid van vestiging en het onderscheid met andere fundamentele vrijheden	294
	13.2.1	De definitie van vestiging	296
	13.2.2	Het onderscheid met het vrij verkeer van diensten	297
	13.2.3	Het onderscheid met het vrij verkeer van werknemers	298
13.3		De erkenning van buitenlandse beroepskwalificaties en diploma's	299
13.4		Beperkingen van de vrijheid van vestiging	301
	13.4.1	Beperkingen van de vrijheid van vestiging van zelfstandigen/natuurlijke personen	301

13.4.2	Beperkingen van de vrijheid van vestiging van ondernemingen/rechtspersonen	304
13.4.3	Uitzondering op de vrijheid van vestiging	306
13.4.4	Rechtvaardigingen bij de vrijheid van vestiging	307
14	Het vrij verkeer van diensten en kapitaal	315
14.1	Inleiding	315
14.2	De definitie van diensten	317
14.3	Onderscheid tussen het vrij verkeer van diensten en andere vrijheden	320
14.4	Beperkingen van het vrij verkeer van diensten	322
14.4.1	Uitzonderingen op het vrij verkeer van diensten	324
14.4.2	Rechtvaardigingen bij het vrij verkeer van diensten	324
14.5	De Dienstenrichtlijn	329
14.6	Het vrij verkeer van kapitaal	330
14.7	De definitie van kapitaal	331
14.8	Reikwijdte van het vrij verkeer van kapitaal	333
14.9	Beperkingen van het vrij verkeer van kapitaal	335
14.10	Uitzondering op het vrij verkeer van kapitaal	337
14.11	Rechtvaardigingen bij het vrij verkeer van kapitaal	338
14.11.1	Expliciete rechtvaardigingen bij het vrij verkeer van kapitaal	338
14.11.2	Impliciete rechtvaardigingen bij het vrij verkeer van kapitaal	339
15	Het Europese mededingingsrecht	345
15.1	Inleiding	345
15.2	Artikel 101 VWEU betreffende het verbod op kartels en concurrentieverstorende samenwerking	348
15.2.1	Ondernemingen	350
15.2.2	Vormen van samenwerking	351
15.2.3	Beperking van de concurrentie naar strekking of gevolg	353
15.2.4	Invloed op de handel tussen lidstaten	356
15.2.5	Artikel 101 lid 2 VWEU: de gevolgen van een verboden kartelsamenwerking	358
15.2.6	Ontheffingen/vrijstellingen van het kartelverbod	358
15.3	Artikel 102 VWEU: verbod op misbruik van een machtspositie	361

	15.3.1	Ondernemingen	363
	15.3.2	Dominantie op de markt: machtspositie	364
	15.3.3	Dominante machtspositie door een ‘concentratie’	368
	15.3.4	Misbruik van een machtspositie	370
	15.3.5	Invloed op de handel tussen lidstaten	372
	15.3.6	Objectieve rechtvaardiging	373
	15.3.7	De handhaving van de artikelen 101 en 102 VWEU	374
15.4		Artikel 107 VWEU: verbod op staatssteun	379
	15.4.1	Een toekenning van een economisch voordeel	381
	15.4.2	Voordeel door de staat of met staatsmiddelen gefinancierd	383
	15.4.3	Selectiviteit	383
	15.4.4	Concurrentievervalsing	385
	15.4.5	Ongunstige beïnvloeding van de handel tussen lidstaten	385
15.5		Toegestane steunmaatregelen	386
	15.5.1	Individuele vrijstellingen	386
	15.5.2	Groepsvrijstellingen	387
15.6		Handhaving van het verbod op staatssteun: artikel 108 VWEU	388
<hr/>			
16		De noodzaak van een duurzaam toekomstperspectief voor de Europese Unie, ook na COVID-19	395
		<i>Jan Peter Balkenende</i>	
16.1		Inleiding	395
16.2		De geopolitieke en sociaaleconomische context van COVID-19: vertrouwen en perspectief	396
16.3		Europa: van continent tot Europese Unie, de eerste twee golven van integratie	399
16.4		De Europese Unie en de verwarring vanaf 2008/2009	402
16.5		De Europese Unie tussen geopolitieke uitdagingen en de mondiale agenda	406
16.6		De Europese Unie op een kruispunt in de 21ste eeuw	409
16.7		Van crisismanagement naar een duurzaam toekomstperspectief	413
		Jurisprudentieregister	415
		Trefwoordenregister	425